

نهیج البلاغه پژوهی

مجموعه مقالات،

دکتر علی واشقانی فراهانی

انتشارات نوشتا

سرشناسه	: واشقانی فراهانی، علی، ۱۳۴۰ -
عنوان و نام پدیدآور	: نهج البلاغه پژهی «مجموعه مقالات» / علی واشقانی فراهانی.
مشخصات نشر	: تهران: نوشتا، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری	: ۱۳۰ ص.
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۸۳۶۶-۴۴-۰
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیپا
موضوع	: علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. نهج البلاغه -- بررسی و شناخت
موضوع	: Ali ibn Abi-talib, Imam I. Nahjol - Balaghah -- Surveys
موضوع	: علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. نهج البلاغه -- نقد و تفسیر
موضوع	: Ali ibn Abi-talib, Imam I. Nahjol - Balaghah -- Criticism and interpretation
رده‌بندی کنگره	: BP۲۸/۰۵
رده‌بندی دیوینی	: ۲۹۷/۹۵۱۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۸۷۸۵۰۶۳
اطلاعات رکورد کتابشناسی	: فیپا

نهج البلاغه پژهی «مجموعه مقالات»

دکتر علی واشقانی فراهانی
ویراستار فنی و صفحه‌آرا: لیا هاشمی اقدم

ناشر: انتشارات نوشتا

چاپ نخست: زمستان ۱۴۰۰

شمارگان: ۵۰۰

قیمت: ۵۰/۰۰۰ تومان

حق چاپ و نشر محفوظ است.

انتشارات نوشتا

۰۹۲۲۱۵۰۸۷۳۴

۰۹۳۸۹۵۱۵۹۹۳

www.noshanakht.com
info@noshanakht.com

۱۰	به پاس نهج البلاغه دوستان
۱۱	مقدمه
۱۵	حق از دیدگاه امام علی (ع) در نهج البلاغه
۱۵	مقدمه
۱۵	۱- حق و باطل
۱۵	الف) معناشناسی حق
۱۶	ب) معنای لغوی باطل
۱۶	ج) معنای حق و باطل در کلام حضرت علی (ع)
۱۶	۲- معیارهای شناخت حق و باطل
۱۷	الف) راه مستقیم
۱۷	ب) اسلام حق است و غیر آن باطل
۱۷	ج) پیامبر اکرم (ص)؛ بیانگر و معیار حق
۱۸	د) قرآن
۱۸	هـ) اهل بیت پیامبر (ص)
۱۹	امیرالمؤمنین (ع)؛ بزرگترین نماد حق
۲۲	۳- استقامت و پایداری در راه حق
۲۳	الف) تلاش و کوشش
۲۳	ب) امیدواری به حق در عین کمی افراد آن
۲۳	ج) علم و صبر؛ دو اصل ملازم هم برای دفاع از حق
۲۳	د) انس با حق و گریز از باطل
۲۴	هـ) اجرای حق برای خویشان و بیگانه به طور یکسان
۲۴	و) آمادگی برای مقابله با روی گردانان از حق
۲۴	ز) مهم‌ترین صفت پرهیزگاران
۲۵	۴- موانع وصول به حق
۲۵	موانع شناخت حق
۲۵	الف - پیروی از هوای نفس و آرزوهای طولانی
۲۶	ب - اهمیت ندادن به جهاد

ج - کنجکاوی بی‌جا، نزاع و جدل	۲۶
د - فراموش کردن قیامت	۲۶
هـ - آمیخته شدن حق و باطل؛ بدترین مانع	۲۷
ز - تجاوز از حق	۲۷
۵- سرانجام اهل باطل و اهل حق	۲۸
الف - سرانجام اهل باطل	۲۸
ب - سرانجام اهل حق	۲۹
۶- آسیب‌شناسی انحراف از حق	۲۹
۷- حق بر من گران نیست	۳۰
۸- تفاوت در صفوف باطل	۳۰
۹- حق در دل باطل	۳۱
۱۰- زمامداران حق	۳۲
۱۱- دیدها و شنیدها	۳۲
۱۲- حقوق الهی	۳۳
۱۳- حقوق برابر در حکومت علی (ع)	۳۳
۱۴- حقوق مردم	۳۴
۱۵- متاع کفر و دین بی‌مشتی نیست	۳۵
نتایج	۳۵
منابع	۳۶
شرح و تحلیل خطبه ۱۵۳ نهج البلاغه	۳۹
انگیزه‌های انتخاب خطبه	۳۹
ناکثین چه کسانی بودند؟	۴۰
الف: گروه اول	۴۰
۱- عایشه دختر ابوبکر	۴۰
۲- طلحه بن عبیدالله	۴۰
۳- زبیر بن عوأم	۴۰
۴- عبد الله بن زبیر	۴۰
۵- مروان بن حکم	۴۰
ب: گروه دوم	۴۱
۱- سعد بن ابی وقاص	۴۱
۲- اسامة بن زید بن حارثه	۴۱

۴۲	۴- محمد بن مسلمة بن خالد
۴۵	بررسی نظریه تصمیم براساس نهج البلاغه
۴۵	مقدمه
۴۶	تعریف موضوع مورد مطالعه و تبیین اهمیت
۴۷	تعریف مفاهیم و واژگان
۴۷	تصمیم‌گیری
۴۷	رویکردهای تصمیم‌گیری
۴۸	الف- رویکرد عقلایی
۴۸	ب- رویکرد عقلانی محدود
۴۸	ج- (رویکرد شهودی) اشراقی
۴۹	د- رویکرد مطلوب تلویحی
۴۹	پوزیتویسم منطقی
۴۹	تاریخچه پوزیتویسم منطقی
۵۰	پوزیتویسم منطقی و متافیزیک
۵۰	پوزیتویسم منطقی و اخلاق
۵۱	پوزیتویسم منطقی و اصل تحقیق‌پذیری
۵۱	ابعاد فراتئوریک
۵۲	۱- نظریه رفتار اداری
۵۲	الف- اهداف سایمون از تدوین نظریه رفتار اداری
۵۲	ب- جایگاه نظریه رفتار اداری در میان نظریات علم مدیریت
۵۴	۲- عناصر تئوریک و فراتئوریک نظریه رفتار اداری
۵۴	۳- ارزیابی عناصر اصلی نظریه اداری از دیدگاه نهج البلاغه
۵۴	عقلانیت در نهج البلاغه
۵۵	تأکید نهج البلاغه بر عقلانیت و ارزش بی‌نظیر آن
۵۵	تأکید نهج البلاغه بر عقلانیت ابزاری (عقل معاش)
۵۶	تأکید نهج البلاغه بر عقلانیت اخلاق و ارزش‌ها
۵۷	تأکید نهج البلاغه بر عقلانیت مبدأ و معاد فلسفه زندگی
۵۹	ب- عناصر تشکیل‌دهنده تصمیم از دیدگاه نهج البلاغه
۶۰	ج- عوامل تعیین‌کننده رفتار از دیدگاه نهج البلاغه
۶۱	تأکید نهج البلاغه بر نفس و مراتب آن به‌عنوان عامل مؤثر بر رفتار
۶۲	نقش قلب و ایمان بر رفتار آدمی

تأثیر شهوات بر رفتار آدمی	۶۳
تأثیر عقل بر رفتار	۶۳
نتیجه‌گیری	۶۳
پیشنهادهات	۶۴
منابع	۶۸
جهاد در نهج البلاغه (شرح خطبه ۲۷)	۷۳
تعاریف اولیه	۷۳
فضیلت جهاد	۷۳
تحریک مردم بر جهاد	۷۳
دل‌تنگی از سستی مردم	۷۴
جهاد چیست و چه ارزشی دارد؟	۷۴
محور سخن جهاد در نهج البلاغه	۷۴
تاکتیک‌های نظامی ۱	۷۹
تاکتیک‌های نظامی ۲	۸۴
حکمت الهی در نهج البلاغه	۸۹
مقدمه	۸۹
با نهج البلاغه بیگانه‌ایم	۸۹
تقویت روح مردانگی	۹۰
محتوای ژرف	۹۱
موزونی واژها	۹۱
الهام‌رستگاری	۹۱
آیات و نشانه‌های حکمت	۹۲
خطبه ۱	۹۲
خطبه ۹۰	۹۳
خطبه ۴۶	۹۴
علی (ع) پیشوای سخنوران	۹۶
نتیجه‌گیری	۹۶
منابع	۹۷
مبانی و اصول تربیت با رویکرد قرآنی و نهج البلاغه	۹۹
مقدمه	۹۹
۱) اصل اعتدال‌گرایی	۹۹

مقدمه

سخنان نهج البلاغه کلیت دارد و محدود به زمان و مکان و افراد معین نیست. مخاطب او انسان است و به همین جهت، نه مرز می‌شناسد و نه زمان. نهج البلاغه از همه جهات متأثر از قرآن و در حقیقت فرزند قرآن است بعد از انقطاع وحی الهی، کتابی از نظر اعتماد مانند نهج البلاغه تدوین نشده است. کتابی که راه صحیح علم و عمل را به انسان نشان می‌دهد و پرتویی از علم الهی بر آن تابیده و بوی عطر سخنان پیغمبر اکرم (ص) از آن می‌تراود. نهج البلاغه صدف مرواریدهای حکمت و گنجینه یاقوت‌های سخن است. مواعظی که در طی خطبه‌های آن دیده می‌شود، تاروپود دل‌ها را به سوی خود می‌کشد. کلمات قصار آن نیز ضامن سعادت دنیا و آخرت است که طالبان حقایق را به دیدن گم‌شده خود ارشاد می‌کند و فرزنانگان را به راه سیاست و سیادتشان رهبری می‌نماید. کتابی که دارای چنین ارزشی است، جا دارد که اندیشمندان در پیشگاهش زانو زنند و کاوش گران آن را مورد مطالعه و بررسی قرار دهند.

پس از قرآن کریم گران‌قدرترین و ارزشمندترین میراث فرهنگی اسلام، کتاب نهج البلاغه است. این کتاب مجموعه‌ای است به ابعاد وجودی يك انسان کامل، زیرا نازلات و صادرات وجودی است که والاترین وجود پس از پیامبر اکرم (ص) است. این کتاب، شفای دردهای روحی بشر و راز هدایت اجتماعی و سیاسی است. منشور انسان‌سازی و دریچه‌ای به نور و راهی از ملك تا ملکوت است. مکتوب مبارزه با بیدادگری و زراندوزی و بت‌پروری است و راه برپایی حدود الهی و افق ارزش‌های آرمانی است. صحیفه‌ی ساختن فرد و جامعه و آموزگار کفرستیزی و فقرستیزی است و نه تنها راه روشن بلاغت "نهج البلاغه" که راه روشن هدایت است. پرکننده‌ی خلأهای عمیق فکری، اجتماعی و سیاسی و پاسخگوی مسائل و مشکلات گوناگون مسلمانان و جوامع بشری در همه‌ی زمان‌ها و در تمام مکان‌هاست. دریای معرفت بی‌انتهای و نور هدایت بدون خاموشی است و دستورالعملی برای مسیادت این جهانی و سعادت آن جهانی است. کتاب نهج البلاغه که نازله‌ی روح اوست، برای تعلیم و تربیت ما خفتگان در بستر منیت و در حجاب خود و خودخواهی، خود معجونی است برای شفا و مرهمی است برای دردهای فردی و اجتماعی

و مجموعه‌ای است دارای ابعاد بی‌اندازه‌ی ابعاد يك انسان و يك جامعه‌ی انسانی از زمان صدور آن تا هر چه تاریخ به پیش رود و هر چه جامعه‌ها به وجود آید و ملت‌ها متحقق شوند و هر قدر متفکران و فیلسوفان و محققان بیابند و در آن غور کنند غرق شوند. شقای دردهای روحی بشر و راز هدایت اجتماعی و سیاسی است. نهج البلاغه عنوانی است که سیدرضی برای منتخبی از خطبه‌ها و مواعظ، نامه‌ها و عهدنامه‌ها و کلمات کوتاه و قصار امیرمومنان علی^(ع) برگزیده است. اینکه چه عاملی سبب شد شریف رضی به تألیف نهج البلاغه برانگیخته شود و چنین اثری به وجود آید از امور مهم در شناخت این کتاب بی‌نظیر است. شریف رضی خود در مقدمه‌ای که بر نهج البلاغه آورده، انگیزه‌ی جمع‌آوری و تألیف خویش را چنین بیان کرده است: در آغاز جوانی و طراوت زندگانی به تألیف کتابی در خصایص و ویژگی‌های ائمه^(ع) دست زدم که مشتمل بر خبرهای جالب و سخنان برجسته‌ی آنان بود. انگیزه‌ی این عمل را در آغاز آن کتاب یادآور شده‌ام و آن را آغاز سخن قرار داده‌ام. توجه به تربیت، توجه به حیاتی‌ترین مقوله‌ی انسانی است؛ زیرا همه‌ی سامان‌ها و نابسامانی‌ها، صلاح‌ها و فسادها، سعادت‌ها و شقاوت‌ها به نوع تربیت بازمی‌گردد و تربیت بستر خوشبختی و بدبختی انسان‌ها و جوامع انسانی است. انسان موجودی است مستعد همه‌ی والایی‌ها و همچنین همه‌ی نیاهی‌ها و این گونه شدن یا آن گونه گردیدن به نوع تربیت آدمی بسته است. عالم طبیعت، عالم شدن آدمی است، به هر سوی که روی کند و هرگونه که بخواهد و تربیت یابد. سعادت و شقاوت آدمی به دست خود است و در نتیجه‌ی تربیتی است که می‌یابد. انسان به سبب تربیت درست، الهی و متخلق به اخلاق ربانی می‌شود و به سبب تربیت نادرست، از سیر به سوی حقیقت انسانی خود بازمی‌ماند و متخلق به اخلاق نفسانی می‌گردد. امیر بیان، علی^(ع) درباره‌ی شدن آدمی و راههایی که در برابر آدمی است - تا چه شود - فرموده است: «الناس ثلاثة: فعالم رباني و متعلم على سبيل نجاه و همج رعا ع اتباع كل ناعق، يميلون مع كل ريح، لم يستضيئوا بنور العلم و لم يلجوا الى ركن وثيق؛ مردم سه دسته‌اند: دانایی که شناسای خداست، آموزنده‌ای که در راه رستگاری کوشاست و فرومایگانی رونده به چپ و راست که درهم آمیزند و پی هر بانگی را گیرند و با هر باد به سویی خیزند. نه از روشنی دانش فروغی یافتند و نه به سوی پناهگاهی استوار شتافتند» (نهج البلاغه، حکمت ۱۴۷).

انسان می‌تواند به سبب تربیتی فطری به کمالات انسانی دست یابد و یا به عکس، استعدادهای خود را در جهت کمال مطلق ببوشاند و به پایین‌ترین مراتب خود تنزل نماید و از

حقیقت وجود خویش بی بهره ماند و از صورت و سیرتی حیوانی سر درآورد و هرگونه شر و بدی را جلوه‌گر شود. به بیان امیرمومنان علی^(ع): «عدم الادب سبب کل شر؛ فقدان ادب سبب هر شر و بدی است» (شرح ابن ابی الحدید، ج ۲۰: ۲۵۸).

بنابراین، روی کردن به تربیت صحیح، پرداختن به ضروری‌ترین امور انسان و جامعه‌ی انسانی است و رسالت همه‌ی پیام‌آوران الهی رسالت تربیت انسان‌ها بوده است و اینکه موانع تربیت فطری را از سر راه آدمیان بردارند و آنان را از اسارت بت و جاهلیت برهانند و غل و زنجیرها را از دست و پای انسان‌ها بگشایند و بستر مناسب سیر آنان به سوی کمال مطلق را فراهم نمایند. به بیان امیرمومنان علی^(ع): «و اصطفی سبحانه من ولده انبیاء اخذ علی الوحی میثاقهم و علی تبلیغ الرساله امانتهم، لما بدل اکثر خلقه عهد الله الیهم فجعلوا حقه و اتخذوا الانداد معه و اجتالهم الشیاطین عن معرفته و اقتطعتهم عن عبادته. فبعث فیهم رسله و واتر الیهم انبیاءه، لیستادوهم میثاق فطرته و یذکروهم منسی نعمته و یحتجوا علیهم بالتبلیغ و یشیروا لهم دفائن العقول و یروهم آیات المقدره؛ خدای سبحان از فرزندان آدم پیامبرانی برگزید و هر يك به زبان وحی پیمان او را شنید، که امانت او نگاه دارد و حکم خدا را به دیگران برساند و این هنگامی بود که بیشتر آفریدگان از فطرت خویش بگردیدند و طومار عهد درنوردیدند، حق او را نشناختند و برابر او خدایانی ساختند. شیطان‌ها آنان را از خداشناسی به کمراهی کشیدند و پیوندشان را با پرستش خدا بریدند. پس هر چند گاه پیامبرانی فرستاد و به وسیله‌ی آنان به بندگان هشدار داد تا حق میثاق فطرت بگذارند و نعمت فراموش کرده را به یاد آرند. با حجت و تبلیغ، چراغ معرفتشان را بیفزوند تا به آیت‌های خدا چشم دوزند» (نهج البلاغه، خطبه ۱).

رسالت پیامبر اکرم^(ص) نیز چنین بوده و تمام تلاش آن حضرت تلاشی تربیتی بوده است و قرآن کریم- آخرین کتاب الهی- کتاب تربیت انسان در جهت کمال مطلق است. به بیان نمونه‌ی اعلای تربیت نبوی، علی^(ع): «فبعث الله محمدا^(ص) بالحق لیخرج عباده من عباده الاوثان الی عبادته و من طاعه الشیطان الی طاعته، بقرآن قد بینه و احکمه، لیعلم العباد ربهم اذ جهلوه و لیقروا به بعد اذ جحدوه و لیثبوه بعد اذ انکروه؛ پس خدا، محمد^(ص) را به راستی برانگیخت تا بندگان را از پرستش بتان برون آرد و به عبادت او وادارد و از پیروی شیطان برهاند و به اطاعت خدا کشاند، با قرآنی که معنای آن را آشکار نمود و اساسش را استوار فرمود، تا بندگان بدانند-

بزرگی - پروردگار خود را که دانای آن نبودند و بدو اقرار کنند، از پس آنکه بر انکار می‌فزودند و او را نیک بشناسند، از آن پس که خود را ناآشنا بدو می‌نمودند» (نهج البلاغه، خطبه ۱۴۷).

به نام خداوند جان خرد کزین برتر اندیشه برنگذرد

سیاس و ستایش مخصوص خداوند بی‌همتایی است که الطاف بیکرانیش لحظه به لحظه زندگی ما را در بر گرفته و فضل بی‌قیاس او در مراحل دشوار زندگانی شامل حالمان گشته و اگر عنایت بی‌منت او نبود، انجام این کار تا حصول نتیجه، غیر ممکن می‌نمود. سیاس کسانی را که آموختن را عشق می‌دانند، آنان که معلم میثاق مهرند و شکوفاگر شباب اندیشه، سیاس ویژه از استاد گرامی، جناب آقای دکتر قنبری که هرگز مرا از خوان بی‌دریغ اندوخته‌های خویش محروم نگذاشته و همتش بدرقه راهم بوده است. که ایشان الگوی فروتنی و مهربانی و نیک‌سیرتی توأم با دانش و آگاهی است. و نیز از همه کارکنان گرامی نشر و شناخت که زحمت چاپ و نشر این اثر را برعهده داشتند، صمیمانه سپاسگزاری می‌نمایم. همچنین لازم است که از کلیه دوستان عزیز که مرا در این راه یاری نمودند، تشکر نمایم.

در پایان تشکر می‌کنم از پدر و مادر عزیزم که وجودم برایشان همه رنج بود و وجودشان همه برایم مهر، و می‌ستایم شبنم اشک و نجوای دعایشان را که پیوسته بدرقه راهم بوده است. و سیاس‌دار الطاف همسر مهربانم هستم، هم او که پیوسته در سامان‌دهی این اثر، یار شاطر و غمگسار خاطر من بود. همچنین تشکر می‌کنم از مهدی جان پسر عزیزم که در این راه مشوق و یار من بود.

علی واشقانی فراهانی

زمستان ۱۴۰۰